белə мəчлисдə данышырам, бир дə бə'зи мəсəлəлəр мəни чох əсəбилəшдирмишдир» (Ə. Гасымов.)

Да, дə: «Əли фашистлəрлə икидликлə вурушмушду, һаггында радиода бир дəфə чохлу данышмышдылар да» (Н. Һəсəнзадə); «Мəн чохдан билирəм, Бəһрам Сараны, о да Бəһрамы истəјир. Пəри дə Бəһрамы истəјир» (Ч. Чаббарлы).

Һəтта: «Тə'тилдə иштирак етмирдилəр; Һəтта бир нечə дəфə тə'тилчилəрлə дөјүшдүлəр дə» (М. С. Ордубади). «Бу дəфə бағда һеч кəс јох иди. Һəтта хидмəтчилəр белə көзə дəјмирди» (М. Ибраһимов).

Һабелə: «Амма нечə ки, сиз дејирсиниз, иксирə ламəһалə башга филиззат лазымдыр ки, онун тəркибини гəбул едə; һабелə мəним һүнəрим үчүн дəхи əрбаби-зөвг вə камал вə мə'рифəт лазымдыр ки, дедијим əш'арын гəдрини билəлəр» (М. Ф. Ахундов); «Һисс едирик ки, биз бу мүһитдə јадыг, һабелə кəлəчəк талејимиз дə бизə мə'лум дејилди» («Бакы» гəзети).

Һəмчинин: «Ајдынла да, дејир, мəним хүсуси һесабым вар, һəмчинин о бирилəри дə чыхармышам, кимсə бир сөз дејə билмəз» (Ч. Чаббарлы).

3. Гошулма əлагəли ТМЧ-нин тəрəфлəринин бағланмасында иштирак едəн көмəкчи сөзлəр дə ики чүр олур:

а) Модал сөзлəр; мəсəлəн:

Хүсусəн, əлəлхүсус: «Хəстəхана һəјаты усандырычы олур, хүсусəн чарпајыја бағланасан, кəзə билмəјəсəн» (И. Солтан); «Дəхи мəни тəнкə кəтирибләр, овгатым олуб тəлх, əлəлхүсус бичарə Маһмудун мүсибəти мəни һəр шејдəн артыг јандырыр» (Н. Вəзиров).

Даһа доғрусу: «Амма ахы Фуад билирди ки, бу белə дејил, даһа доғрусу, бу мəсəлəјə башга чəһəтдəн бахмаг лазымдыр» (Анар); «Мəним һəјатымын бəзəји јохдур, даһа доғрусу вар, анчаг мəндəн чох узагдадыр» (Ə. Һачызадə).

Һəр һалда: «Əзиз јолдашлар, һəлəлик фəһлəлəр үчүн азад бир јер анчаг мејханалардыр; һəр һалда бурада бир-ики саат отура билəрик» (М. С. Ордубади).

б) Əдатлар; мəсəлəн:

Ахы: «А киши, бу бир шеј дејилдир, бир саатлыг кеј, сонра јенə дə чыхар; ахы бу палтар илə адам арасына чыхмаг олмаз» (Ч. Чаббарлы); «Сиз кедəн күнүн сəһəри чох көзлəдим, ахы сəн демишдин кəлəчəјəм» (Ə. Гасымов).

Һəлə: «Һəмзə сəнин гызла севишдијини билиб, һəлə кəнддə башга шајиəлəр дə кəзир» (М. Ибраһимов).

●

«МҮНƏВВƏР КƏНЧЛИЈИН ИЛК ƏДƏБИЈЈАТ МҮƏЛЛИМИ»

Чамал ƏҺМƏДОВ
педагожи елмлəр доктору, С. М. Киров адына АДУ-нун профессору

Бу сөзлəр 20—30-чу иллəрдə кəнч вə истe'дадлы тəнгидчи вə əдəбијјатшүнас кими фəалијјəт көстəрмиш Атабаба Мусаханлынын (1905-1941) «Шаиг-шаир вə мүəллим» адлы 1923-чү илдə јаздығы мəгалəсиндəн көтүрүлмүшдүр. «Мүнəввəр» əрəбчə нурлу, ишыглы, парлаг мə'насында олан сөздүр. Јени һəјатын, јени социализм гурулушунун гуручулары олан ишыглы вə парлаг кəнчлијин илк əдəбијјат мүəллими олмаг кими шəрəфли вə мəс'ул вəзифə Абдулла Шаигə нəсиб олмушдур. Совет һакимијјəтини вə социалист ингилабыны рəғбəт вə мəһəббəтлə гаршылајан Абдулла Шаиг ингилабын илк иллəриндəн социалист платформасына кечмиш, өз зəнкин педагожи вə методик тəчрүбəсини совет мəктəблəринин јаранмасы вə мөһкəмлəнмəсинə сəрф етмишдир. Совет мəктəбинин илк тəшəккүл мəрһəлəсиндə исə, о заман маариф назири олан Мустафа Гулијевин дедији кими: «... букүнкү кəшмəкешлəр, гијамəтлəр вə атəшлəр ичиндə шуралар Азəрбајчаны, əлбəттə, Шаиг кими зəиф вүчудлу, сарыбəнизли, лакин сағлам руһлу, сарсылмаз ирадəли вə гүввəт гəлбли мүəллимлəрə вə рəһбəрлəрə мөһтач иди».

Көрүндүјү кими,совет маарифинин тəшəккүл мəрһəлəсиндə јалныз сағлам руһлу, сарсылмаз ирадəли, «гүввəт гəлбли» мүəллимлəр вə рəһбəрлəр онун ағырлығыны өз чијинлəриндə кəздирир, əсрлəрдəн бəри Азəрбајчан маарифинин кечирдији бөһранлары тезликлə арадан галдыра билəрди. Бу, сон дəрəчə чəтин, мəс'улијјəтли, лакин шəрəфли вəтəнпəрвəрлик вə вəтəндашлыг борчу иди. Мүнəввəр кəнчлијин илк əдəбијјат мүəллими Абдулла Шаиг бүтүн бунлары дəриндəн дəрк етдијинə, бу саһəдəки парлаг истe'дадынын инкишафы үчүн əлверишли

шәраит јарандығына мөһкәм инандығына көрәдир ки, Совет һакимијјәтинин лап илк илләриндә, чох гыса мүддәт ичәрисиндә, нечә дејәрләр, өзүнү јенидән гура билмиш, күчлү педагожи нүфуз газанмыш, о заманкы гајнар, тәләбкар кәнчлијә өз әмәли фәалијјәти, нәзәри һазырлығы, әдәбијјат мүәллиминә хас олан поетик исте'дады вә методик бачарығы илә нүмунә сәвијјәсинә јүксәлмишдир. Мүасир әдәбијјат мүәллимләринин лајигли сәләфи олан Шаиг мүәллимин педагожи тәчрүбәсини өјрәнмәк мәктәбләримизин мүасир инкишаф мәрһәләсиндә дә чох вачиб вә әһәмијјәтлидир.

Методик мәнбәләр көстәрир ки, өз фәннини јахшы билмәк, ән чәтин мөвзуларын тәдриси заманы елми-методик ахтарышларын нәтичәси олан үсул вә васитәләрдән сәмәрәли истифадә етмәк мүәллим Шаиги мүасирләриндән фәргләндирән башлыча педагожи кејфијјәтләрдән олмушдур. О, шаирлик исте'дадыны мүәллимлији илә мөһкәм бағлаја билирди. Буна көрәдир ки, Шаиг мүәллимин әдәбијјат дәрсләри тәләбәләрин бејнинә «шер вә сәнәтин көзәл нүмунәләри илә истираһәт верәрди» (М. Һүсејн). Абдулла Шаигдә Азәрбајчан классик әдәбијјатына, еләчә дә Јахын Шәрг халгларынын көркәмли сәнәткарларынын јарадычылығына бөјүк еһтирам вә мәһәббәт олмушдур. О, бир әдәбијјат тәдгигатчысы кими, дүнја классикләринин һәјат вә јарадычылығыны өјрәнмиш, фајдаланмыш, ән јахшы нүмунәләрини дилимизә тәрчүмә етмәјә сә'ј көстәрмиш, ону тәблиғ етмиш, тәртиб етдији әдәбијјат програмы вә дәрсликләриндә онлардан нүмунәләр вермиш, еһтирасла тәдрис етмишдир. Беләликлә, әдәбијјат мүәллими вә методисти олан Шаигин хидмәтләри нәтичәсиндә мәктәбдә әдәбијјат тәдриси методик чәһәтдән зәнкинләшмиш, милли мәһдудијјәтдән кәнара чыхмыш, кәнчлијин әдәби билији вә бәдии зөвгүнүн формалашмасында мүһүм рол ојнамышдыр.

Шаиг мүәллими фәргләндирән вә педагожи нүфузуну шөһрәтләндирән башлыча чәһәтләр исә билаваситә онун әдәбијјат дәрсләриндә јарадычылыг ахтарышларына, тәшәббүскарлыға күчлү мејл етмәси илә бағлы иди. Мәһз бу педагожи нөгтәдә мүәллим Шаиглә методист Шаиг бирләшир, бүтөв педагожи характер кими, өз мүасирләринә вә дәрс дедији шакирдләрә (тәләбәләрә) нүмунә сәвијјәсинә јүксәлир. Бу бахымдан онун мәктәб үчүн әдәбијјат програмлары вә дәрсликләри јаратмаг ишиндәки хидмәтләри хүсуси тәгдирә вә тәдгигә лајигдир. Абдулла Шаиг һәмишә дејәрди ки, мәни јазычы-

лыға, хүсусилә ушаг јазычысы олмағыма мүәллимлијим тәһрик етмишдир. Бу фикри һеч бир тәрәддүд етмәдән мүәллим-методист Абдулла Шаигин әдәбијјат програмлары вә дәрсликләрини јаратмаг саһәсиндәки сәмәрәли хидмәтләринә дә аид етмәк олар. Дәрс дедији илләрдә шакирд вә тәләбәләрин мүталиә китабларына, мүасири олдуғу мүәллимләрин, хүсусилә дә кәнч мүәллимләрин әдәбијјат програмлары вә дәрсликләринә бөјүк еһтијачы олдуғуну ајдын көрән Абдулла Шаиг өз педагожи вә методик гәнаәтләри, филоложи һазырлығы әсасында мәктәбләрин бу саһәдә еһтијачларыны өдәмәји башлыча вәтәндашлыг вәзифәси сајмышдыр. Хошбәхтликдән Шаиг мүәллимин әдәбијјат програмлары вә дәрсликләри јаратмаг ишиндә ахтарышлары уғурлу олмуш, үмуми јарадычылығынын чох мүһүм вә сәмәрәли тәркиб һисәси кими бөјүк мараг доғурмуш, јүксәк гијмәтләндирилмиш вә халг маарифимиз үчүн фајда вермишдир. Бәлкә бунун нәтичәсидир ки, Шаигин мүәллимлик сәнәти, педагожи вә методик усталығы XX әср маарифинин, демәк олар ки, һәмишә диггәт мәркәзиндә иди.

Абдулла Шаигин бир совет мүәллими кими, фәалијјәтә башладығы илк илләрдәки педагожи вә методик мүвәффәгијјәтләри, әлбәттә, сәбәбсиз дејил. «Мүнәввәр кәнчлијин илк әдәбијјат мүәллими» совет мәктәбини, мүсир һәјаты бөјүк севинч вә тәрәддүдсүз гәбул етмиш, өз сағлам мәфкурәси илә илк совет мәктәбләринин јарадычыларындан олмуш вә онун бешији башында дајананлардан бири кими өз фәдакар педагожи әмәји илә севмишдир. Бу әдәбијјат мүәллиминдә јени совет мәктәбинә, онун бөјүк кәләчәјинә мөһкәм инам олмушду. Онда бу педагожи инамы вә доғру елми гәнаәти јарадан башлыча амил исә Абдулла Шаигин сағлам вә демократик әдәби ғајнаглардан, демократик педагожи вә методик фикирдән гидаланмасы вә бу нәчиб ән'әнәләр үзәриндә јетишмәси илә бағлыдыр. О, 1911-чи илдә дәрс дедији башга мәктәбләри бурахыб педагожи ишини Бакы реалны мәктәбиндә бирләшдирир. Бу дөвр Азәрбајчан маарифи ачыначаглы вәзијјәтдә олуб, бөһран кечирирди. Азәрбајчанлы ушаглара ана дилини өјрәтмәк мәчбури дејилди. Тифлис Мәркәзи Маариф Шө'бәсинин әмринә көрә валидеји истәдији заман мүдиријјәтә әризә вериб өвладыны ана дили дәрсләриндән азад едә биләрди. Азәрбајчан дили дәрсләри, адәтән, шәриәт дәрсләри апарылмалы иди. Шәриәт дәрсләри мәчбури фәнн сырасында кечи-

лирди. Бах мүәллим Шаиг белә бир шәраитдә чалышмалы олурду. Лакин ачыг фикирли бу мaариф хадими бу чәтинликләр ичәрисиндә дә өзүнү итирмир, сағлам мөвгеји вә әгидәсиндән дөнмүр. О, педагожи фәалијјәтинин бу дөврүнү хатырлајараг белә јазыр: «...Мән чох тез-тез шәриәт дәрсләрини **дил вә әдәбијјат дәрсләринә чевирир, һәмин саатларда әдәби материаллар охудур вә тәһлил едирдим»** (Курсив мәнимдир— Ч. Ә.).

Педагожи-методик фәалијјәтинин бу дөврүндә Абдулла Шаиг јалныз дәрс демәклә өз ишини битмиш һесаб етмәмиш, мәктәб дәрсликләри вә програмлары тәртиб етмәклә мәшғул олмуш, методик әдәбијјат јаратмаға чидди фикир вәрмишдир.

Абдулла Шаигин мүәллимлик фәалијјәтинин ағыр вә бөһранлы илләри (1900-1920) тарихән гыса, лакин чох мә'налы, мәһсулдар олмушдур. О, бу илләрдә мүхтәлиф мәктәбләрдә дәрс дејир, чәтин шәраитдә чалышыр, чидди мүгавимәт вә манеәләрә мә'руз галыр, гаракуруһчулар, халг маарифинин инкишаф вә тәрәггисинә хор баханларла гаршылашмалы олурду.

Тәсадүфи дејил ки, о, бу илләрдә өзүнүн: «Ушаг бағчасы» (1909), «Күлзар» (1912), «Милли гираәт» (1919), «Мүнтәхәбат» (1919), «Түрк чәләнки» (1919) вә с. дәрсликләрини јаратмышдыр. А. Шаигин зәнкин педагожи тәчрүбәси, програм вә дәрсликләр јаратмаг ишиндәки хүсуси методик габилијјәти бу дөвр јарадычылығынын мәһсулу олан «Икинчи ил» (1907), «Күлзар» (1912) вә Һүсејн Чавидлә бирликдә јазылы, илк мәктәб әдәбијјат нәзәријјәси кими мараг доғуран «Әдәбијјат дәрсләри» дәрсликләриндә өзүнү даһа јахшы көстәрмишдир. «Икинчи ил» дәрслији өз дилинин садәлији, тә'лим материалларынын мәзмун вә сәнәткарлыг бахымындан шакирдләрин јаш вә билик сәвијјәсинә ујғунлуғу вә тәртиби принсипләри илә сечилмишдир. Бу дәрслији мәһдуд вә мүртәче фикирли адамлар јанлыш мөвгедән тәнгид етсәләр дә, габагчыл фикирли, демократик әгидәли зијалыларымыз, маариф хадимләримиз ону рәғбәтлә гаршыламышлар. Мүәллим Шаиглә достлуг едән, онунла үнсијјәтдә олан көркәмли јазычымыз Һүсејн Чавид мәктубларынын бириндә (1910) јазыр: «Бәрадәрим лүтфнамәнизи дүнәнки күн алдым. Өзүм дә чох мәсрур вә мәмнун олдум... Тә'лифатыныздан: «Ушаг бағчасы»ны да ајрыча зијарәт етдим... гүсурлары һаггында фикир сорушурсунуз. О хүсусда мән сөз сөјләмәк истәмәм... Анчаг

ики кәлмә дејә биләрәм ки,... «Ушаг бағчасы» Гафгазијәдә биринчилији газанан әсәрләрдәндир».

Абдулла Шаигин ингилабдан әввәл јаздығы «Ушаг бағчасы» (1909) дәрслијини јалныз Азәрбајчанда дејил, онун сәрһәдләри харичиндә мәшһур олан дәрслик кими гијмәтләндирән Һ. Чавидин бу доғру гәнаәти мүәллим Шаигә зијалыларымызын габагчыл дәстәсинин үрәк сөзләри кими сәчијјәвидир.

Абдулла Шаигин педагожи-методик фикринин, бир әдәбијјат мүәллими вә методисти кими хидмәтләринин ингилабдан әввәлки дөврүнү сәчијјәләндирән әдәбијјатшүнаслар вә методистләр, һаглы олараг, «Күлзар» дәрслијини мүәллифин бу дөвр јарадычылығынын даһа сәмәрәли вә мүкәммәл методик нәтичәси һесаб едирләр. Бу дәрслик, хүсусилә көркәмли әдәбијјатшүнас вә маариф хадими Фиридун бәј Көчәрлинин тәһлилләриндә өз илк вә әсл гијмәтини алмышдыр. О, А. Шаигә мәктубларынын бириндә јазырды ки, бу дәрслијин тәртибиндә тәләсиклик һаллары мүшаһидә едилсә дә, «тә'лим вә тәдрисә лајиг мә'лумат чохдур». «Күлзар» мәктәб үчүн «ән јарарлы вә мүнасиб» гираәт китабыдыр.

Совет мәктәбинин фәалијјәт көстәрдији лап илк илләрдә А. Шаигин мүәлимлик тәчрүбәсини өјрәнмәк, тәблиғ етмәк вә нүмунә көстәрмәк һәјати бир зәрурјјәт олмушдур. Мәһз бунун нәтичәсидир ки, А. Шаигин чалышдығы али педагожи институтун нәздиндә фәалијјәт көстәрән нүмунә мәктәбинә онун адыны верилмишдир. «Шаиг адына нүмунә мәктәби» бу илләрдә јени совет мәктәбинин илк көзәл нүмунәси вә гарангушу олмушдур. Бу мәктәбин педагожи коллективи, шакирд контингенти бир сыра педагожи-методик чәһәтдән Азәрбајчан совет маарифинин сонракы инкишаф мәрһәләләринә дә фајдалы вә сәмәрәли тә'сир көстәрмишдир. Мәктәбин мүәллим вә шакирд коллективинин тәшәббүсү илә 1923-чү илдә А. Шаигин педагожи фәалијјәтинин ијирми иллији кениш тәнтәнә илә гејд едилмишдир.

Тәсадүфи дејилдир ки, А. Шаигин әдәби-педагожи фәалијјәтинин ијирми иллијинә һәср олунан вә бу көркәмли маариф хадими һаггында илк китаб кими гијмәтләндирилән «Талыбзадә Абдулла Шаиг» (1923) адлы топлуда о заман халг маариф комиссары олмуш Мустафа Гулијевин бир мәктубу да чап едилмишдир. О мәктубда охујуруг: «Абдулла Шаиг бир мәк-

тәбин дөрд дивары ичиндә чочуглара тәрбијә вермәк вә тәдрис етмәк илә кифајәтләнмәди, кениш Шуралар Азәрбајчанынын һәр кушәсиндә мүәллимлик јапмаг үчүн шаир вә әдиблијә игдам етди вә өлкәмизин һәр кушәсиндә һөрмәт илә сајылды... Ијирминчи әсрин әчнәби әдәбијјаты өз сәләфләринә борчлу олдуғу кими, Азәрбајчанын јени әдәбијјаты да Шаиг кими мүәллимләринә миннәтдар олачаг».

Абдулла Шаигин педагожи-методик фәалијјәтинин совет дөврү отузунчу илләрин орталарына гәдәр (1934) давам етмишдир. Бу гыса мүддәтдә о, бир тәрәфдән, 1917-чи илдә әсасыны гојдуғу вә совет дөврүндә адыны дашыдығы нүмунә мәктәбиндә дәрс дејирди. Дикәр тәрәфдән исә, јеничә тәшкил едилмиш илк али педагожи институтун аудиторијаларында әдәбијјат тарихи вә нәзәријјәсиндән мүһазирәләр охујурду.

Мүәллим Шаигин нәзәри һазырлығы, педагожи вә методики усталығыны һамыдан әввәл онун дәрс дедији шакирдләри көрмүш вә гијмәтләндирмишләр. Будур, һәмин мәктәбдә охујан шакирдләрин өз мүәллими һаггында үрәк сөзләри: «Бизә милли бир тәрбијә көрмүш, јахуд мәнлијини танымыш бир мүрәбби лазым иди. О заман мејдана Шаиг атылды...» (Вәли Һачы оғлу), «Јазы вә әдәбијјат дәрсләринә лајиг олдуглары мөвгеји верәрәк јахшы јазанлары тәшвиг едир, хүсуси олараг чалышдырырды... Әдәбијјаты өз зөвгү үчүн дејил, мәгсәд вә мәфкурәси үчүн голланмышдыр» (Салеһ Салајев), «Биз онун һәр бир һәрәкәтини севәр, мәзәммәтләриндән белә, мәмнун олардыг» (А. Мусаханлы).

Али мәктәб үчүн тәләбә һазырлајан «Шаиг адына нүмунә мәктәби» мә'зунлары белә бир фикирдә олмушлар ки, Шаиги бир мүәллим кими шакирдләрә, бүтүн «синфә севдирән бир шеј вар идисә дә, о да Шаигин бүтүн варлығы иди».

Көрүндүјү кими, мүасир мәктәбләрдә мүәллимин нүмунәсинин ојнадығы мүһүм рол, совет мәктәбинин илк илләриндә дә хүсуси әһәмијјәт кәсб едән башлыча педагожи амил олмуш вә һәр шејдән әввәл, мүәллим Шаигин шәхсиндә өз ифадәсини көзәл тапмышдыр.

Мүәллим Шаиглә бир мәктәбдә чалышан мүәллимләр онда башга бир мараглы педагожи методик усталығы көрүб тәгдир едирдиләр: «Ифтихарыма сәбәб олан сиздәки фитри зәкавәтлә, исте'дади-шаиранәниздән башга, мәһарәтли мүәллим вә ләјагәтли бир мүрәбби олдуғунуз иди» (Әли Рағиб); «О дәрс дедији тәләбәләрә әдәбијјат нәзәријјәси вә тарихини өјрәтмәкдән башга, онларын үмуми әдәби, мәдәни инкишафы үчүн дә бөјүк сә'jлә чалышырды» (Ч. Чәбрајылбәјли).

Абдулла Шаигин әввәлчә Бакынын биринчи реалны мәктәбинин үчүнчү синфиндә, сонра икинчи дәрәчәли нүмунә мәктәбинин бурахылыш синфиндә дәрс дедији илләрдә (1919-1924) бир әдәбијјат мүәллими кими фәргләнән даһа башга нәзәри-методик кејфијјәтләри олмушдур. Бу методик кејфијјәтләр јалныз Шаиг мүәллимин зәнкин ирсини өјрәнмәк үчүн дејил, инди дә әһәмијјәтлидир. О, бу илләрдә белә бир доғру методик гәнаәтини тәчрүбәјә мүвәффәгијјәтлә татбиг едирди ки, «әсл шүчаәт әсәрин дахили мәзмунуну гаврамаг, әсас мә'насыны дәрк етмәк вә ону сөјләмәкдән ибарәт олмалыдыр».

А. Шаигин бир әдәбијјат мүәллими кими, мүкәммәл әдәби билик вә педагожи-методик һазырлыглы, устад мүәллим олмасыны өјрәнмәк үчүн онун сабиг тәләбәси, көзәл инсан вә танынмыш мәдәнијјәт хадими, тәрчүмәчи Адил Әфәндијевин «Унудулмаз мүәллим» адлы мәгаләсиндән өјрәнирик ки, Шаиг инсанлары хүсуси бир гүввә илә өзүнә чәлб едән көзәл мүәллим, гајғыкеш тәрбијәчи олмушдур. Бүтүн синиф ону бөјүк мараг, мәһәббәт вә һәвәслә динләрмиш. Бу көзәл мүәллими һамыја севдирән ән начиб әхлаги сифәт ондакы сәмимијјәт имиш. Шаигин ән ади һәрәкәтләри, мәсәлән, синфә кирмәси, шакирдләрлә саламлашмасы, онларла көрүшмәси белә «өз-өзлүјүндә бир әхлаг вә тәрбијә дәрси» олармыш. Шаиг мүәллим нәинки әдәбијјат тарихини, таһлил етдији бәдии парчалары, ејни заманда заһирән гуру көрүнән грамматик гајдалары шакирдләринә ширин, чанлы, тә'сирли бир дилдә баша салмағы усталыгла бачармышдыр, Бунун нәтичәсиндә шакирдләр дәрсин гуртардығыны билдирән зәнкдән сонра белә өз мүәллимләриндән ајрылмаг истәмәзмишләр. Онун: «Инсанлыға гүввәт дејил, севки һаким олмалы» кими өзүнә мәхсус чохлу афоризми вармыш. Азәрбајчан классикләриндән Фүзули, М. П. Вагиф, М. Ф. Ахундов вә башгалары мүәллим Шаигин ән чох севдији сәнәткарлар олмушлар. Бу севкинин нәтичәсидир ки, Азәрбајчан вә дүнја әдәбијјатынын ән көзәл нүмунәләри мәһз Шаиг мүәллимин дәрсләриндә илк дәфә олараг совет мәктәбләринин јарандығы илк илләрдә кәнчлијә чатдырылмышдыр. Бу мә'нада да А. Шаиг «Мүнәввәр кәнчлијин илк әдәбијјат мүәллими» олмушдур. Мараглыдыр ки, классикләрлә бәрабәр, А. Шаигин өз мүасирләри олмуш XX әср

әдәбијјатымызын А. Сәһһәт, М. Һади, Һ. Ҹавид кими көркәмли сәнәткарлары да онун әдәбијјат дәрсликләриндә вә әдәбијјат дәрсләриндә хүсуси гајғы вә методик усталыгла шакирдләрә чатдырылмыш вә севдирилмишдир. Бу ҹәһәтдән онун М. Ә. Сабир ирсинин тәдрисинә мүнасибәт чох әламәтдардыр. Абдулла Шаиг өз мүасирләринин һәјат вә јарадычылығыны тәртиб етдији дәрсликләрә дахил едиркән вә ја онларын барәсиндә шакирдләрә данышаркән мөвҹуд әдәбијјатла—јазычыларын әсәрләриндән өјрәндикләри илә әсла кифајәтләнмәзди. О, чох заман онларын өзләри илә мәсләһәтләшәр, бә'зән билаваситә мүасири олдуғу сәнәткарлардан топладығы јени материаллары дәрсләриндә изаһ едәрди. Будур, о, Һүсејн Ҹавид һаггында хатирәсиндә бу барәдә јазыр: «Орта вә али мәктәб дәрсликләринә дахил етмәк үчүн Һүсејн Ҹавидин кениш тәрҹүмеји-һалыны өјрәнмәк истәдим. Одур ки, бир күн бизә кәлмәсиндән истифадә едиб мәсәләни она ачдым» (бах: «Әсәрләри», 5-ҹи ҹилд, Бакы, Јазычы, 1978, сәһ. 274).

Мүхтәлиф дөврләрдә јашамыш, рәнкарәнк бәдии үслубда вә бир-бириндән фәргли әдәби мәктәбә мәнсуб олан сәнәткарлара тәдрисдә неҹә јанашмалы вә бу ишдә һансы методик өлчүнү әсас көтүрмәли? кими суал мүасир методиканы да ҹидди мәшғул едән мүһүм методик проблемләрдәндир. Абдулла Шаигин мүәллимлик сәнәти вә методистлик фәалијјәтинә даир мәнбәләри өјрәниркән ајдын олур ки, бу суала о өз педагожи тәҹрүбәсиндә ајдын вә елми ҹаваб вермишдир. Бу ҹаваб инди дә хүсуси методик гијмәт кәсб едир. «Унудулмаз мүәллим» мәгаләсинин мүәллифи өз мүәллиминин бу методик гәнаәтини белә изаһ едир: һәр бир јазычынын өз сәҹијјәви ҹәһәтләрини гејд едәрди... Шаирин (М. П. Вагифин—Ҹ. Ә.) Азәрбајҹан әдәбијјаты тарихиндәки мүстәсна мөвгејини тутарлы, сәмими вә сәрраст ифадәләрлә елә тәсвир едир ки, тәләбәләрин көзләри гаршысында вүгарлы бир нәһәнк уҹалырды» (бах: «Шаиганә јад ет», Бакы, Кәнҹлик, 1981, сәһ. 47).

Көрүндүјү кими, мәктәблә һәјат вә јарадычылығы кечилән јазычыларын тәдрисиндә онларын һәр биринин өз фәрди јарадычылыг хүсусијјәтләрини вә әдәбијјат тарихимиздәки мөвгејини әсас көтүрмәклә Абдулла Шаиг мүәллимлик вә методистлик гәнаәти илә дүзкүн елми мөвгедә дајанмышдыр. Тәсадүфи дејил ки, бу елми мөвге әдәбијјат тәдрисинин инкишаф мәрһәләсинә дә истигамәт вермишдир. Мүәллим Шаигин

бу методик ән'әнәләри инди дә јашајыр вә дил-әдәбијјат мүәллимләринин педагожи тәҹрүбәсиндә онлара көмәк едир.

Әдәбијјат мүәллими Абдулла Шаигин совет дөврү педагожи фәалијјәтинин али педагожи институтла бағлы олан мәрһәләси хүсуси тәдгигата лајигдир. Чүнки Абдулла Шаиг Азәрбајҹанда али тәһсилин, хүсусилә дә али педагожи тәһсилин јарадычыларындан бири олмушдур. О, бу илләрдә али педагожи институтун тә'сисиндә хидмәти олмуш Фәтулла Рзабәјли, Һәбиб Маһмудбәјов, Садыг Һүсејнов, Абдулла Әфәндизадә вә башгалары илә бирликдә гызғын фәалијјәт көстәрмишдир. Даһа сонра өјрәнирик ки, о, педагожи институтда илк мүәллим шурасынын үзвү сечилән Рәһим Ҹәфәров, Һәбиб Маһмудбәјов, Фәтулла Рзабәјли, Мәммәд Әфәндијев, Әли Аббас, Вәли Хулуфлу (катиб) кими маариф хадимләри илә бир сырада дајанмышдыр. Мараглы ҹәһәт бир дә будур ки, Абдулла Шаиг али педагожи институтун аудиторијаларында Кијев университетинин мә'зунлары: Мустафа Гулијев (сијаси игтисад), Давуд Шәрифов (антроположи), Ленинград университетинин мә'зуну Мәммәд Әфәндијевлә (ријазијјат) ҹијин-ҹијинә чалышыр вә бөјүк мүвәффәгијјәтлә мүһазирәләр охујурду.

Нәзәрә алмаг лазымдыр ки, Абдулла Шаиг али педагожи институтда дәрс дедији илләрдә онун өзүнүн рәсми али тәһсили олмамышдыр. Лакин о, һәјат университети кечмишдир. Шәхси мүтаиә мәдәнијјәти Абдулла Шаиги сөзүн әсл мә'насында көркәмли алим-тәдгигатчы сәвијјәсинә јүксәлтмиш вә беләликлә дә о, али тәһсилини Русијанын вә харичи өлкәләрин али мәктәбләриндә алан мүәллимләрлә бир сырада бөјүк инам, зәнкин елми һазырлыг, јүксәк зөвг вә устад педагог-методист кими сәмәрәли фәалијјәт көстәрмишдир.

Али педагожи институтда дәрс демәк Абдулла Шаигин педагожи фәалијјәтиндә јени һадисә иди. О, бу педагожи саһә илә илк дәфә иди ки, мәшғул олмаға башламыш, чәтин фәнләрдән—Азәрбајҹан әдәбијјаты тарихи вә әдәбијјат нәзәријјәсиндән дәрс демәк мәс'улијјәтини өз үзәринә көтүрмүшдү. Бу чәтинлик һәр шејдән әввәл, онун дәрс дедији фәнләрдән али мәктәб програмы вә дәрсликләринин олмамасы илә бағлы иди. Мараглыдыр ки, Абдулла Шаиг али педагожи институтда дәрс демәјә мәһз бу саһәдәки ән зәрури чәтинлији арадан галдырмагдан, мөвҹуд бошлуғу долдурмагдан башламышдыр. Тәәссүф ки, дәрс дедији фәнләрдән онун тәртиб етдији програмлар (белә програмлар олмушдур) һәләлик әлдә едилмәмишдир. Лакин А. Шаигин архивиндә галан материаллардан ајдын олур ки, о өз мүһазирәләринә кениш план тәртиб едир, онлара ҹидди һазырлашырмыш. Мәсәлән, Абдулла Шаигин архивиндә сахланылан вә илк дәфә онун сечилмиш әсәрләринин дөрдүнҹү ҹилдиндә (Азәрнәшр, 1977, сәһ. 207) чап едилән бир мүһазирәнин конспекти бу ҹәһәтдән сәҹијјәвидир. «Азәрбајҹан вә Иран әдәбијјаты» мөвзусунда охудуғу бу мүһазирәнин иҹмалындан ајдын олур ки, А. Шаиг Азәрбајҹан әдәбијјатынын Ә. Хагани, Н. Кәнҹәви, һабелә Шәргин Ҹәлаләддин Руми, Өмәр Хәјјам кими сәнәткарлары һаггында дәрин билијә, кениш елми һазырлыға, орижинал мүлаһизәләрә малик олмушдур. Бу

мулаһизәләр инди дә өз елми дәјәрини сахлајыр. Онун Низами Кәнчәви һаггындакы фикирләри бу бахымдан гијмәтлидир: «Низами заманын башга шаирләри кими мәдһ вә сәна етмәкдән чәкинәрәк шаирлик вә ше'рин гәдру-гијмәтини һәр шејдән әввәл јүксәк тутан бир шаир олдуғуна сөзләриндәки вүгар вә чиддијјәт дәлилдир» (Әсәрләри, 4-чү чилд, Азәрнәшр. 1977. сәһ. 209). Јахуд Низами Кәнчәвинин тәвәллүд тарихи һаггында А. Шаигин фикирләри мүасир Низамишүнаслыг үчүн инди дә марағлыдыр.

Шаигин архивиндә сахланылан гејдләрдән бири дә реализм һаггындадыр. Инди дә елми вә тәдриси әһәмијјәт кәсб едән бу гејдләрдә мүәллим Шаиг реализмин хүсусијјәтләрини өз дәрсиндә Әбдүлһәг Һамид, Балзак, Жорж Сандын фикирләриндән нүмунәләр вермәклә өјрәдәр вә бу јарадычылыг методунун ашағыдакы хүсусијјәтләри үзәриндә дајанармыш: 1. Реализм нәдир?.. 2. Реализмин романтизмдән фәрги; 3. «Реализм Азәрбајчан чәмијјәтиндә зүһур едән јени ингилаби фикир нәтичәсиндә доғмушдур». 4. «Реализм фәлсәфәдә позитивизм мәктәбинә мүвафигдир» вә с. (јенә орада, сәһ. 457—458).

Совет һакимијјәти илләриндә Абдулла Шаигин методик фикри тәдричән инкишаф едиб формалашмыш, јени елми мәзмун кәсб етмишдир.

«Партијанын бәдии әдәбијјат саһәсиндә сијасәти» адлы 1925-чи ил 18 ијун тарихли гәтнамәси, «Әдәби-бәдии тәшкилатларын јенидән гурулмасы һаггында» 1932-чи ил тарихли гәрары, һабелә мәктәб вә маарифә даир гәрарлары, Азәрбајчан јазычыларынын (1928), совет јазычыларынын биринчи гурултајларынын (1934) материаллары мүәллим Шаигин дә методик көрүшләринин елми ајдынлығына, мәгалә вә дәрсликләринин методоложи әсасларынын мөһкәмләнмәсинә мүсбәт тә'сир көстәрмишдир. Бу илләрдә Абдулла Шаиг Азәрбајчан классикләри һаггында тәдгигат характерли мәгаләләр јазмыш, педагожи техникум вә икинчи дәрәчәли мәктәбләр үчүн дәрсликләр тәртибиндә сәмәрәли ахтарышлар апармышдыр. Онун Һәнәфи Зејналлы, А. Мусаханлы, Ч. Әфәндизадә илә бирликдә јаздығы «Әдәбијјатдан иш китабы» (Бакы, Азәрнәшр, 1928), өз елми-методик мүкәммәллији илә сечилир вә Шаигин елми-методик фәалијјәтинин јени вә парлаг сәһифәләрини тәшкил едир. Марағлыдыр ки, бу дәрсликдә ән чәтин вә мүрәккәб әдәби һадисәләрин шәрһи Абдулла Шаигин үзәринә дүшмүшдүр. О, бунларын өһдәсиндән мүвәффәгијјәтлә кәлә билмишдир. Мүәллиф һәмин дәрсликләрдә 1920-1930-чу илләрдә али

мәктәбләрдә Азәрбајчан дили вә әдәбијјат тарихиндән охудуғу мүһазирәләриндән кениш истифадә етмиш, бир нөв, педагожи тәчрүбәдән мүвәффәгијјәтлә кечмиш, тә'лим мөвзуларыны тәдрис үчүн мүнасиб билмишдир. Мәсәлән, «Әдәбијјатдан иш» дәрслијинин XIV-XIX әсрләр Азәрбајчан вә түрк әдәбијјаты тарихи кими чәтин фәслини А. Шаиг јазмышдыр. Мүәллиф дәрслијин мүвафиг фәсилләринә методик чәһәтдән марағлы гурулмуш «тапшырыглар» әлавә етмишдир. Бу тапшырыгларын тәртибиндә әввәлчә Нәсими, Хәтаи вә башга сәнәткарларын әсәрләриндә тәблиғ олунан фикирләр «Мүндәричә тәгдири» башлығы алтында груплашдырылмыш, сонра исә дил, шәкил, бәдии форма, сәнәткарларын шәхсијјәти вә охунан әсәрләрдән чыхан нәтичәләр мүвафиг сәрлөвһәләр алтында груплашдырылыб шакирдләрә тәгдим едилмишдир.

Дәрсликләрдә верилән суал вә тапшырыглар ичәрисиндә конкрет бәдии әсәрләрә методик мүнасибәт хүсусилә марағ доғурур. М. Ф. Ахундовун «Һачы Гара» комедијасынын гәһрәманы Һачы Гараны сәчијјәләндирмәк үчүн верилән суал вә тапшырыглар буна ән јахшы нүмунә ола биләр. Әввәлчә мөвзу-мәзмун үзрә једди суал әтрафында шакирдләрин диггәтини чәлб едән мүәллиф, сонра «Формача тәһлил» башлығы алтында ашағыдакы суал вә тапшырыглар үзәриндә шакирдләри ишләдир: 1. Бу пјеса нә үчүн комедија дејилир? 2. Комедијада нифаг нечә башлајыр? (Әсәрин композисијону мүшаһидә единиз). 3. Иштирак едән шәхсләрин бир-бири илә әлагә вә мүнасибәтини тә'јин един! 4. Әсәрин гәһрәманы илә дикәр шәхс арасындакы рабитә нәдән ибарәтдир? Әсәрдә динамик јерләр вармы? Һарададыр? Сәһнәләрин дәјишмәсини гејд един» вә с.

Мәктәбдә тәдрис олунан бәдии әсәрләрин сечилмәсинә вә өјрәдилмәсинә бу чүр ајдын вә конкрет методик мүнасибәт Абдулла Шаигин бир груп мүәллимлә тәртиб етдији вә ијирминчи илләрин ахырларында бир нечә дәфә нәшр олунмуш «Әдәбијјат дәрсләри» (1927/29) китабында өзүнү көстәрир.

Бу дәрсликдә А. Шаиг педагог-методист кими даһа да ирәли кетмиш, тә'лим материаллары үчүн јени јаранан әдәбијјат нүмунәләрини, рус совет әдәбијјаты вә дүнја әдәбијјатындан парчалар төвсијә етмишдир. Беләликлә, бу илләрдә онун тәртиб етдији дәрслик вә програмлар өз тәртиби принсипләринә көрә әввәлкиләрдән хејли фәргләнирди.

А. Шаиг дәрс дедији мәктәбләрдә совет ушаглары вә кәнчләринин исте'дадына, бачарығына мөһкәм инаныр, онларла фәхр едирди. О, белә бир доғру әгидәдә иди ки, ијирминчи илләрин кәнчләри илә дағы-дағ үстүнә гојмаг мүмкүндүр. Бу фикирләри о јалныз дәрс дедији синифләрдә, мәгалә вә мәктубларында дејил, бәдии јарадычылығында да дөнә-дөнә тәкрар етмишдир. Будур, о, 1921-чи илдә али педагожи институтун тәләбәләринә һәср етдији вә бөјүк бәстәкарымыз Ү. Һачыбәјов тәрәфиндән бәстәләнмиш «Кәнчлик маршы» ше'риндә јени һәјатын гуручуларыны «гаранлығы ован, нур сачан дан ордусу» адландырыр. Педагожи техникумун он иллији мүнасибәтилә 1929-чу илдә јаздығы «Кәнч мүәллимләрә» ше'риндә исә һәјата илк гәдәм атан кәнч мүәллимләри јени гурулушун имканларындан сәмәрәли истифадә етмәјә чағырыр.

Совет һакимијјәти илләриндә Абдулла Шаигин кениш вә фәдакар педагожи вә методик хидмәтләри чохчәһәтли вә рәнкарәнк иди. Ән башлычасы исә кәнчлијә, халг маарифи чәбһәсиндә чалышанлара нүмунә иди. Онун бу сәмәрәли фәалијјәтини Шәфигәханым Әфәндизадә бирчә чүмлә илә мә'наландырыб: Абдулла Шаигин хидмәтләри «Азәрбајчанда олан бу интибаһ дөврүнүн ән бөјүк гәһрәманлыг» нүмунәси олмушдур.

Абдулла Шаиг мүәллимлији илә һәмишә фәхр едәр вә ағыздолусу данышарды. О, 1945-чи илдә јаздығы бир мәгаләсиндә өз үрәк сөзләрини сәмими бир дилллә белә ифадә етмишдир: «... Мән бу күн јазычылығымдан зијадә мүәллимлијимлә ифтихар едирәм».

●